

Секція:
АНАЛІТИКА СУСПІЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ:
АКСІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

Світлана СТОРОЖУК

*Доктор філософських наук, професор,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
Київ, Україна
svitlana.storozhuk@knu.ua*

**МОВА ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ
КОЛЕКТИВНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ**

З початком російського повномасштабного вторгнення в українському суспільно-політичному дискурсі помітно загострилася наріжна від часів здобуття Україною мовна тема. В поле суспільної уваги вона повернулася завдяки тому, що громадські активісти, політики та публічні інтелектуали почали прикладати чимало зусиль для пришвидшення процесу українізації. На їхню думку, спільна мова сприятиме формування національної згуртованості у спротиві ворогу та утвердженню інклюзивного суспільства, в якому кожен завдяки мові буде відчувати свою приналежність до української нації. Як не дивно, але така активність навіть в умовах повномасштабної війни, досить неоднозначно, а подекуди навіть вороже сприймається суспільством. Нерідко супротивники українізації підкреслюють маніпулятивний характер мовного питання, апелюючи до політики толерантності таких країн як Канада, Швейцарія, Бельгія тощо. Така ситуація цілком закономірно викликає певне сум'яття у сприйнятті мовної проблеми, яка, попри довготривалу історію присутності у полі суспільної уваги, наразі не отримала однозначної оцінки в громадській думці України.

Очевидно, що здолати суспільні розбіжності та протидіяти політичним маніпуляціям мовним питанням не можливо без об'єктивного та науково неупередженого дослідження ролі мови у формуванні національної ідентичності. Останню, як свідчить дефініція запропонована відомою іспанською дослідницею М. Гібернау, розглядають як «колективне чуття, зіперте на віру в належність до однієї нації і в спільність більшості атрибутів, які роблять її відмінною від інших націй» [3, с. 20]. Важливу роль у формуванні цього чуття, на думку дослідниці, відіграє спільна культура, яка «сприяє створенню зв'язків солідарності серед членів даної спільноти, даючи їм змогу

визнати одне одного як належних до однієї нації та уявляти собі, що їхня спільнота окрема від інших і відрізняється від них» [3, с. 24]. Цікаво, що національна мова у формуванні цього чуття, на думку М. Гібернау, може мати певне значення, яке «походить від її здатності створювати єдині поля обміну та комунікації» [3, с. 24]. Дослідниця вважає, що для постання чи скріплення національної ідентичності важливо не тільки і не стільки використовувати національну мову, як послуговуватися якоюсь спільною мовою, яка забезпечить комунікацію всередині спільноти.

Попри те, що позиція М. Гібернау не позбавлена раціонального зерна, на наш погляд, запропоновані нею теоретичні узагальнення та висновки добре пояснюють причини суспільних розбіжностей в сучасній Україні, втім мало сприяють розв'язанню мовного питання. Більш плідними в цьому контексті видаються теоретичні узагальнення німецького філософа В. Гумбольдта. Досить показовою в цьому контексті може стати посмертно опублікована його робота «Про різноманіття будови людських мов і його вплив на духовний розвиток людства» («Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluss auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts») (1836). Саме тут він пропонує та обґрунтовує сьогодні вже крилате своє висловлювання про те, що «мова – орган внутрішнього буття, навіть саме це буття» народу, тим самим стверджуючи, що «розподіл людства на народи та племена та відмінність його мов та прислівників тісно пов'язані між собою» [1, с. 4]. На думку філософа, це зумовлено тим, що мова – це самодіяльний початок, «і в цьому плані вона зовсім не продукт нічиєї діяльності, а мимовільна еманация духу, не творіння народів, а дар, що дістався їм у спадок, їх внутрішня доля» [1, с. 5]. Це, на думку В. Гумбольдта, спричинено тим, що мова «тісно переплетена з духовним розвитком людства і супроводжує його на кожному щаблі його локального прогресу чи регресу, відбиваючи у собі кожен етап культури» [1, с. 4].

Як бачимо, для В. Гумбольдта, мова – це «не просто зовнішній засіб спілкування людей, підтримки суспільних зв'язків, мова, – на його думку, – закладена у самій природі людини і необхідна для розвитку її духовних сил та формування світогляду, а цього людина тільки тоді зможе досягнути, коли своє мислення поставить у зв'язок із громадським мисленням» [1, с. 9–10]. Це ж, своєю чергою, означає, що народ без своєї мови не може повною мірою розкрити особливості своєї історії, свого світогляду, свої культурні надбання. Власне кажучи, без мови, згідно з переконанням вченого, вкрай проблематичним стає існування самого народу, а відтак і його ідентичності.

Очевидно, що висновки вченого, який жив і працював на зламі XVIII–XIX ст., а відтак і описував сучасному йому соціокультурну ситуацію, сьогодні

можуть видаватися застарілими, а їхній пояснювальний потенціал сумнівним. Розкривати значення мови апелюючи до концепту «духу народу» чи інших «есенціалістських» концепцій наразі видається дещо небезпечним як з огляду на їх спекулятивний потенціал, так і через широке використання цих конструктів для виправдання національної переваги, в тому числі й великоросійського шовінізму.

Значно вищим порівняно з натуралістичними концепціями аналітичним потенціалом, в сучасному інтелектуальному дискурсі наділені підходи, які розглядають нації та національні ідентичності як сконструйовані конструкти. Показовою в цьому контексті може стати концепція «уявної спільноти», запропонована американським вченим Б. Андерсоном. Згідно з нею, нація – це «уявлена політична спільнота», яка виникла завдяки союзу «протестантизму й капіталістичного друкарства», який забезпечивши мовно різномірне населення ранньомодерної Європи, дешевими популярними виданням, «швидко створив нову читацьку публіку – не в останню чергу серед торговців і жінок, котрі, як правило, майже (або цілком) не знали латини» [2, с. 61]. Завдяки цьому, на думку вченого, склалися підвалини для виникнення унікального простору «взаємообміну й комунікації, нижче від латини, але вище розмовних діалектів. Носії величезної кількості французьких, англійських чи іспанських мов, з труднощами або й цілком не розуміючи один одного під час розмов, отримали змогу порозумітися через друк і папір. Упродовж цього процесу вони поступово доходили до усвідомлення існувань сотень тисяч, навіть мільйонів людей у своєму власному мовному просторі, а водночас до того, що тільки ці сотні тисячі чи мільйонів до нього належать. Ці читачі, пов'язані між собою за допомогою друку, формували, у своїй секулярній, специфічній, видимій невидимості, ембріон національно уявленої спільноти» [2, с. 65].

Підкреслюючи важливе значення сформованого «друкарським капіталізмом» однорідного комунікативного простору у формуванні нації та національної ідентичності, Б. Андерсон, тим самим висловлює діаметрально протилежні висновкам В. Гумбольдту твердження. Він вважає, що формування національних мов тривало залишалося процесом «поступовим, неусвідомленим, прагматичним, щоб не сказати довільним», і саме цим відрізнялося «від свідомої мовної політики, яку проводили династичні правителі XIX ст.» [2, с. 63]. На перший погляд, таке твердження вказує на спекулятивний характер мовного питання в сучасному світі, проте в контексті андерсонівської концепції воно несе зовсім інше смислове навантаження. Вчений вважає, що саме єдність комунікативного простору забезпечує існування нації як «уявної спільноти», а єдність ми відчуваємо насамперед з тими, хто розмовляє з нами однією мовою.

Як бачимо, теоретичні узагальнення Б. Андерсона, не апелюючи до «есенціалізму», дають можливість зробити висновок, що єдність мови має надзвичайно важливе значення для формування національної єдності та може істотно полегшити утвердження національної ідентичності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Humboldt W. Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluss auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts. Berlin: Druckerei der Königlichen Akademie der Wissenschaften, 1936. 511 s.
2. Андерсон Б. Уявлені спільноти Міркування щодо походження й поширення націоналізму. Київ: Критика, 2001. 273 с.
3. Гібернау М. Ідентичність націй. Київ: Темпора, 2012. 304 с.
4. Сторожук С. В. Український «Вавилон» в контексті світової та вітчизняної філософської думки Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Сер. 7. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія. 2012. Вип. 28 (41). С. 218–224.

Наталія СУПРУН

*Докторка економічних наук, професорка,
Державна установа «Інститут економіки та прогнозування
Національної академії наук України»,
Київ, Україна
suprun.nataliia@gmail.com*

ЦІННІСНО-ЦИВІЛІЗАЦІЙНИЙ ПІДХІД ДО АНАЛІЗУ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Суспільні цінності є формоутворюючим елементом усталених патернів суспільної взаємодії, в т.ч. і норм економічної поведінки. У відповідності до прийнятих у суспільстві цінностей формуються ті чи інші форми господарської взаємодії.

Економічна наука упродовж тривалого часу не приділяла уваги дослідженню впливу цінностей на господарські процеси та економічну поведінку людей, розглядаючи її крізь призму суто раціонального економічного вибору. Цей підхід був закладений ще у XVIII ст. Адамом Смітом, який обґрунтував модель «Homo economicus», яка вже кілька століть продовжує домінувати у неокласичній теорії, доводячи, що рішення господарюючих суб'єктів і звичайних учасників економічної взаємодії визначаються суто матеріальними мотивами і потребою задоволення індивідуального інтересу.

Проте, людей, які постійно приймають економічно-обґрунтовані та економічно-доцільні рішення, діючи суто раціонально, насправді у будь-якому суспільстві меншість. Більшість, на противагу раціональній «людині